

פסיקתא דרב כהנא טז - נחמו

מים ראשונים: דף זה מכיל קטעים מתוך פסיקתא דרב כהנא טז המוקדשת לשבת-הפטרת נחמו, אשר לעולם תחול בפרשת ואתחנן. **"פסיקתא דרב כהנא"** הוא מדרש ארץ ישראלי המורכב מדרשות על הקריאה בתורה בחגים, ועל ההפטרות שנקראו בשבתות מיוחדות לאורך השנה. הדרשות המקוריות במדרש נערכו במאה החמישית לספירת הנוצרים. משמעות השם 'פסיקתא' היא פרק או פרשה. השם 'פסיקתא דרב כהנא' מופיע לראשונה בתשובה של ר' משולם בן משה מהמאה ה-11, אך עוד קודם לכן המדרש מוזכר ומצוטט תחת השם 'פסיקתא' על ידי חכמי ימי הביניים החל ברב סעדיה גאון, במאה העשירית בבבל" (מתוך הספר **מבוא למדרשים**).

סימן א – נחמה מרות ובוט

"האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר" (איוב ד יז). וכי יש אדם צדיק מבוראו? אלא מעושהו יטהר גבר,¹ אמר הקב"ה: בועז מנחם ואני איני מנחם? בועז מנחם: "ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד לי כל אשר עשית וכו' " (רות ב יא), ולמה הוגד הוגד שתי פעמים? אמר לה: הוגד לי בבית והוגד לי בשדה.² "את אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך" (שם) - אין צריך לומר בחיי אישך. "ותעזבי אביך ואמך" (שם), אביך ואמך ודאי. וארץ מולדתך (שם) זה שכונתך.³ דבר אחר: ותעזבי אביך ואמך (שם), זו עבודה זרה שלך: "אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו" (ירמיה ב כז). וארץ מולדתך - זו אפרכייה שלך. "ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום" (שם), אמר לה: שאילו באת אצלנו מתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך, שעדיין לא נתחדשה הלכה: עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית.⁴ "ישלם י"י פעלך" (רות ב יב), אמר לה: מי שהוא עתיד ליתן שכרן של צדיקים הוא יתן שכרך. ותהי משכורתך שלימה (שם), שלמה כתיב,⁵ א"ר יוסי אמר לה: שלמה יעמוד ממך.⁶ "מעם י"י אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו" (שם). א"ר אבון: שמענו שיש כנפים לארץ, כנפים לשחר, כנפים לשמש, כנפים לכרובים, כנפים לחיות, כנפים לשרפים...⁷ א"ר אבון: גדול כוחן של גומלי חסדים, שאינן חסין, לא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי השחר, ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הכרובים, ולא בצל כנפי החיות ולא בצל כנפי שרפים. ובצל מי הם חסים? בצילו של הקב"ה, הדא הוא דכתיב: "מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון" (תהלים לו ח). "ותאמר אַמְצָא חַן בְּעֵינַי אֲדַנִּי כִּי נִחְמְתִנִּי וְכִי דְבַרְתָּ עַל לֵב שִׁפְחָתְךָ וְאֶנְכִּי לֹא אֶהְיֶה כְּאֶחָת שִׁפְחָתְךָ" (רות ב יג), ויאמר לה בועז (שם יד), אמר לה: לא תאמרין כדון, חס ושלוש מן האמנות את נמנית, אין את נמנית אלא מן האימהות. והרי הדברים קל וחומר, מה אם בועז שדיבר על ליבה של רות דברים טובים דברים נוחמים, נחמה; כשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלם על אחת כמה וכמה, נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם" (ישעיה מ א).⁸

¹ יש ששמים סימן שאלה בסוף המשפט, היינו ש"אלא" הוא כמו "אם" בפסוק והשאלה היא כפולה: האם ייתכן שהאדם יצדק מבוראו ואם גבר יצדק ממי שעשה אותו? אבל אפשר גם לקרוא את המדרש כמשנה את הפסוק ו"אלא" בא במקום "אם" ועדיין בשתי אפשרויות: הגבר הוא האדם שיטהר מהקב"ה שעשהו, או אפילו שהגבר הוא הקב"ה ועושהו הוא האדם, היינו שהקב"ה כביכול לומד מהנהגת בריותיו. כך משתמע מהמשך הדרשה.

² היינו שהדברים ידועים והם שיחה בכפי כל ולא רק בלחישות בבתיים.

³ ההקבלה לאברהם "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך", ברורה. כך גם ההמשך של היפרדות מעבודה זרה.

⁴ מה רוצה בועז לומר לרות? מזל שבאת בדיוק בזמן שנתחדשה ההלכה שנשים מואביות ועמוניות אינן בכלל האיסור "לא תתחתן בס" או שמא שבגין שבאת רות נתחדשה ההלכה? ראו בבא בתרא צא ע"ב בדרשה על הפסוק בדברי הימים א ד כב: "ויוקים וְאֶנְשֵׁי לְזָבָא וְיוֹאֵשׁ וְשִׁרְיָ אֲשֶׁר בְּעֵלוֹ לְמוֹאָב וְיֹשְׁבֵי לְחָם וְהַדְּבָרִים עִתִּיקִים", בהבדל הדק שבין מחלון וכליון ובין רות: "אשר בעלו למואב - שנשאו נשים מואביות; וישיבי לחם - זו רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה... דברים הללו עתיק יומיא אמרן". כחוט השערה בין איסור להיות, כך גם בין חורבן לנחמה? וכבר הרחבנו בנושא **מואבי ולא מואבית, עמוני ולא עמונית** בפרשת כי תצא.

⁵ בלי י"ד. שְׁלֵמָה ולא שלימה.

⁶ ראו מדרש זוטא - רות (בובר) פרשה א סימן א: "רבי תנחומא פתח: "נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני (ישעיה סה א). נדרשתי ללא שאלו, זה רחב הזונה. נמצאתי ללא בקשוני, זה רות המואביה, שלא יצאתה מן העולם עד שראתה שלמה המלך. וכן הוא אומר וישם כסא לאם המלך (מלכים א ב יט). זו רות המואביה, שהיא היתה אמה של מלכות". ועל רחב, ראו דברינו בפרשת שלח לך.

⁷ כאן מביא המדרש פסוק לכל אחד מסוגי הכנפיים ואנחנו קצרנו. ראו כל הדרשה גם ברות רבה ה ד, מובאת בדברינו **ארבע שיטות בחסד** במגילת רות.

⁸ וכאן נשאל: במה רואה הדרשן את בועז ויחסו לרות כדגם ל"נחמו נחמו"? נראה שהקל וחומר כאן הוא כפול: אם בועז ניחם את רות שבאה ממואב, קל וחומר שהקב"ה ינחם את עם ישראל. ואם רות קבלה את התנחומים והתרצתה, קל וחומר שירושלים תקבל וממנחם. המילה נחמה עצמה לא נזכרת במגילה ונראה שהדרשה נסמכת על דברי בועז: "אנכי אגאל". נשמח לשמוע לקח מפי שואבי המים עוד על הקשר בין בועז ורות והפטרת נחמו. ואנו עכ"פ קבלנו חיזוק להצעתנו בהערה 1: "מעשהו יטהר גבר" - ממעשה ידיו יטהר גבר העולם.

סימן ד – ישעיהו המנחם בכפליים

"אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך" (תהלים מה ח). ר' עזריה בשם ר' אחא פתר קריא באבינו אברהם. את מוצא קודם עד שלא הביא הקב"ה מבול על הסדומיים אמר אבינו אברהם לפני הקב"ה: ריבון העולמים נשבעת שאין את מביא מבול לעולם... מבול של מים את אין מביא, שמא מבול של אש את מביא? מה את מערים על השבועה? "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק כרשע וגוי" (בראשית יח כה), השופט כל הארץ לא יעשה משפט" (שם)? אם משפט את מבקש - אין עולם, ואם עולם את מבקש - אין משפט, מה את מיציר חבלה ביתרין ראשוי, בעי עלמך ובעי דינא דקושטא? ...⁹

ר' עזריה בשם ר' יודה בר' סימון פתר קריה בישעיה, אמר ישעיה: מטייל הייתי בבית תלמודי ואשמע את קול י"י אומר: "את מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיה ו ח), אמר: שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס. א"ר פנחס: למה נקרא שמו עמוס? שהיה פסילוס בלשונו.¹⁰ אמרו: הניח הקב"ה את כל עולמו ולא הישרה שכינתו אלא על הדין פסילוסא, על הדין קטיע לישנא! שלחתי את מיכה והיו מכים אתו על הלחי: "בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל (מיכה ד יד). מעתה, "מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיה ו ח)? מיד: "ואומר הנני שלחני" (שם).¹¹ אמר לו הקב"ה: ישעיה, בניי סרבנים הם, טרחנים הם, מקבל את עליך ללקות ולהתבזות מהם?¹² אמר לו על מנת כן, "גווי נתתי למכים ולחיי למורטים" (ישעיה נ ו), ואיני כדאי שאלך בשליחותך אצל בניך.¹³ אמר לו הקב"ה: ישעיה, אהבת צדק (תהלים מה ח) - אהבת לצדק את בניי, ותשנא רשע (שם) - שנאתה מלחיבן, על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך (שם).¹⁴ מהו מחביריך? אמר לו הקב"ה: חייך, שכל נביאים המתנבאים נביא מפי נביא, "נחה רוח אליהו על אלישע" (מלכים ב ב טו), נחה רוח משה על שבעים זקנים, "ויוצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים" (במדבר יא כה), אבל את מתנבא מפי הגבורה: "רוח י"י אלהים עלי יען משח וגו' (ישעיה סא א). ולא עוד אלא שכל הנביאים המתנבאים מתנבאים נבואות פשוטות, אבל את מתנבא נבואות כפולות: עורי עורי (ישעיהו נא ט), התעוררי התעוררי (שם נא יז), שוש אשיש (שם סא י), אנכי אנכי (שם נא יב), נחמו נחמו עמי (שם מ א).¹⁵

סימן ה – יוסף מנחם את אחיו

"מי יתנדך כאח לי יונק וכוי" (שיר השירים ח א), כאי זה אח? כקין להבל? - קין הרג את הבל. כישמעאל ליצחק? - ישמעאל שונא ליצחק. כעשו ליעקב? - עשו שונא ליעקב. כאחי יוסף ליוסף? - אחי יוסף שונאים ליוסף. אלא כיוסף לאחיו.¹⁶ את מוצא אחר כל הרעות שעשו לו מה כתיב ביה: "ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ כא).¹⁷ א"ר שמלאי: אמר (יוסף) להון: אתון רישא ואנא גופא,

⁹ מה אתה תופש את החבל בשני ראשיו (קצותיו). אתה רוצה עולם או דין אמת? כבר הבאנו מדרש זה, בו אברהם עומד וטוען דברים קשים כנגד הקב"ה עד כדי: "חלילה לך - חללה היא לך", בדברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא, כאן נקצר ונעבור להמשך הדרשה על ישעיהו שהיא נראית העיקר להפטרות נחמו. ובכל זאת, אפשר שלא בכדי מובא כאן גם אברהם וטיעונו על סדום. לא רק געגוע לאבות האומה שתדיר מלווה את מדרשי הנחמה, יש כאן, ולא רק קל וחומר מאברהם וסדום לנחמת ישראל, אלא תוכחה כביכול לקב"ה. תחליט מה אתה רוצה: דין או עולם.

¹⁰ ראו במקבילה במדרש ויקרא רבה י ב, פרשת צו: "למה נקרא שמו עמוס? שהיה עמוס בלשונו". אין לכך סמך במקרא, זו דרשת חז"ל. ומה עם משה שהיה כבד פה וכבד לשון? האם גם הוא סבל בשל כך ביחסיו עם עם ישראל?

¹¹ עמוס ומיכה הגם שכרוכים בספר תרי עשר, קדמו לישעיהו.

¹² בדומה לדברים שנאמרו למשה ואהרן בתחילת שליחותם: "בני סרבנים הן רגזנין הן טרחנין הן, על מנת כן תהיו מקבלין עליכם שיהיו מקללין אתכם שיהיו מסקלין אתכם באבנים" (שמות רבה ז ג), ומשה ממשיך לזקנים (ספרי זוטא יא יא). ראו דברינו [בני סרבנים הם](#) בפרשת שמות. ישעיהו הוא מבחינות רבות, ממשיכו של משה, "שקול כמשה" (ירושלמי סנהדרין י ב), "אין לך גדול נביאים ממשה וישעיה" (דברים רבה ב).

¹³ ישעיהו (ו י) אמנם אומר: "השמן לב העם הזה ואֶזְנֵי הַכֶּבֶד וְעֵינֵי הַשֶּׁעַ פֶּן יִרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאֶזְנָיו יִשְׁמַע וּלְבָבו יִבֶּן וְשֵׁב וְרָפָא לוֹ", אבל חז"ל דורשים גם זאת לחיוב, שתשובה ודעה שקודמת לה, קורעים גזר דינו של אדם (ראש השנה יז ע"ב, מגילה יז ע"ב).

¹⁴ במדרשים "שמן ששון" מיוחס לאברהם, ישעיהו, אהרון הכהן, שבט לוי ומשה (בזוהר). הייחוס לרשב"י הוא מאוחר יותר.

¹⁵ מדרשים אחרים לא חושכים שבטם מיסעיהו על שאמר: "ובתוך עם טמא שפתיים אנכי יושב". ראו שיר השירים רבה א א על הפסוק: "אל תראוני שאני שחרורת" - "... רצוץ פה למי שאמר דלטוריא על בני". כך גם בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא לג - אנכי אנכי: "הותרה לך על שהיית שליט בעצמך, שמא בבניי היית שליט שהיית עומד ואומר עליהם ובתוך עם טמא שפתיים?". ראו גם סופו הקשה של ישעיהו בגמרא סנהדרין מט ע"ב. אבל ישעיהו הוא המנחם הגדול, ובשל מה שאמר בתחילת דרכו, הוא נוקט בנחמתיו לשון כפולה.

¹⁶ זו הדוגמא שהדרשן מוצא, מכל ספר בראשית (בספר שמות יש לנו את משה ואהרון, ראו המקבילה בשמות רבה (שנאן ה א). ועדיין, למה לא יוסף ובנימין? נראה שלצורך הדרשה המסתיימת שוב ב"קל וחומר", בדומה לבועז ורות לעיל, לא מהסס הדרשן להכניס עצמו לגוב האריות של יוסף ואחיו. הוא אמנם מדגיש, לא אחי יוסף ליוסף, אלא יוסף לאחיו. ובכל זאת.

¹⁷ הנה, ה-"וינחם" שהדרשן מחפש. אבל, האם דברי יוסף כאן כנים? הלא האחים "שינו מפני השלום" כשאמרו מה שאמרו בשם יעקב, אז אולי גם יוסף משנה מפני השלום ואין זה פיוס אמיתי? הדרשן מתכוון להתמודד עם אתגר זה בהמשך דבריו, ואף אנו

אין אזל ראשא מה גופא טב? ¹⁸ דבר אחר: אמר להון: נמשלתם בעפר הארץ ובחול הים ובכוכבי השמים, הרי אני הולך ועושה מלחמה עמהם, אם יכולתי להם הרי אני יכול לכם, ואם לא יכולתי להם איני יכול לכם. דבר אחר: אמר להון מה נעשה אנטידיקוס ¹⁹ של אבא, אבא מוליד ואנא קובר? דבר אחר: אמר: מה נעשה אנטידיקוס של הקב"ה, הקב"ה מברך ואני מסייף? דבר אחר: אמר להון אתם מנהג סידורו של עולם, שתיים עשרה שעות ביום ושתיים עשרה שעות בלילה, שנים עשר חדשים, שנים עשר מזלות, שנים עשר שבטים, יכול אני לבטל מנהג סידורו של עולם? ²⁰ דבר אחר: אמר להון עד שלא ירדתם לכאן היו המצריים נוהגין בי עבד, משירדתם לכאן הודעתם גניסייא שלי. ²¹ דבר אחר: אמר להון אם הורג אני אתכם עכשיו, יהו המצריים אומרים: כת של בחורים ראה ואמר אילו אחיי הם. תדע לך שהוא כן, שלאחר זמן מצא עליהם עלילה והרגן. דבר אחר: אמר להון אם הורג אני אתכם עכשיו, יהו המצריים אומרים: עם אחיו לא משמר אמנה, ועמנו הוא משמר אמנה? לפיכך: "וינחם אתם וידבר על לבם" (בראשית נ כא). והרי דברים קל וחומר, מה אם יוסף שהוא מדבר היה על לבן של אחיו דברים טובים דברים נחומים - ניתמן, כשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה, נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם (ישעיה מ א). ²²

סימנים ח-ט – רק הקב"ה ינחם

"וַיֵּאָדָּר תְּנַחֲמוּנֵי הֶבֶל וְתִשׁוּבְתֵיכֶם נִשְׁאַר מְעַל" (איוב כא לד). ²³ א"ר אבא בר כהנא: דבריכם צריכין מירוק. ורבנין אמרין: דבריכם סותרין זה את זה. אמר הקב"ה לנביאים: לכו ונחמו את ירושלים. הלך הושע לְנִחְמָה. אמר לה: הקב"ה שלחני אצליך לנחמך. אמרה לו: ומה בידך? אמר לה: "אהיה כטל לישראל" (הושע יד ו). אמרה: אתמול אמרת לי: "הֲקָה אֶפְרַיִם שְׁרָשָׁם יִבֶּשׂ פְּרִי בֶל יַעֲשׂוּן" (הושע ט טז), ועכשיו את אומר כן? לאיזו נאמין, לראשונה לשנייה? הלך יואל לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצליך לנחמך, אמרה לו: ומה בידך? אמר לה: "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב" (יואל ד יח). אמרה לו: אתמול אמרת לי: "הֲקִיצוּ שְׁפֹרִים וּבָכוּ וְהִילְלוּ כֹל שְׁתֵּי יָמֵי עַל עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם" (שם א ה), ועכשיו אתה אומר כך? לאיזו נאמין, לראשונה לשנייה? הלך עמוס לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצליך לנחמך. אמרה לו: ומה בידך? אמר לה: "ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת" (עמוס ט יא), אמרה לו: אתמול אמרת לי: "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל" (שם ה ב), ועכשיו את אומר כך? לאיזו נאמין, לראשונה לשנייה? ... ²⁴

הלכו להם הנביאים אצל הקב"ה, ואמרו לו: ריבון העולמים, לא קיבלה עליה ירושלים להיתנחם. אמר להם הקב"ה: אני ואתם נלך ונינחמנה, הוי: "נחמו נחמו עמי" (ישעיה מ א) - נחמוה נחמוה עמי! נחמוה עליונים

שלחנו ידינו בכל פרשת פיוס יוסף ואחיו אחרי מות יעקב אביהם בדברינו [לו ישטמנו יוסף](#) בפרשת ויחי. ראו גם דברינו [הסיפור שלא סופר](#) בפרשת ויגש.

¹⁸ אתם הראש ואני הגוף, אם ילך (יוסר) הראש, מה הגוף שווה? איך טיעון זה מסתדר עם חלומותיו של יוסף? ואפרופו הזנב והראש, ראו מדרש דברים רבה א' י: "אמר הזנב לראש: עד מתי אתה מהלך תחילה?" ומה קרה כאשר התחלפו.

¹⁹ יריב, מתנגד. אנטי דיקוס. נגד הדין.

²⁰ האם בכך מצליח יוסף לשכנע את אחיו? האם שכנוע זה יביא לאהבת אחים אמיתית: "מי יתנך כאח לך"? הדרשן ממשיך בטיעונו ואנו רק נפנה לאזכור הכוכבים והמזלות בדברי יוסף. האם הוא מבין כעת שחלומותיו היו אוטופיה? שהוא עצמו חלק ממארג הכוכבים והמזלות שכולם שווי ערך ואין האחד בלי השני? האם הוא רק משכנע או אולי בינתיים גם משתכנע?

²¹ בזכותכם הוקלה מעלי התדמית של "עבד עברי". אתם הודעתם למצרים את ייחוסו (גינוסיא) שאני ממשפחה מכובדת בכנען.

²² האם 'סתם' קל וחומר כאן, מה יוסף נחם את אחיו וסלח להם, אך אתה הקב"ה, תסלח לנו ותנחם אותנו, או אולי יש כאן טיעונים חזקים ובוטים בדומה לדבריו של אברהם לעיל (ובדומה לבועז ורות, איך שפתרנו לעיל)? אם יוסף הוא הקב"ה והאחים הם עם ישראל, שאמנם כביכול מכרו אותו ובגדו בו, אבל כעת חוזר הקב"ה ומנסה לפייסם, האם הוא מכיר בהם כסידורו של עולם, כמי שמודיעים 'גינוסיא' שלו בעולם? האם חשוב לו להיראות כשומר אמנה בעיני המצרים ושאר עמי תבל?

²³ לדימוי של ירושלים ומכתה לאיוב, מוקדשת דרשה שלימה, בסימן ו שם שדלגנו עליה: "כל מאהביך שכחך אותך לא ידרושו כי מכת אויב היכיתך (ירמיה ל יד). מכת אויב - מכת אויב היכיתך. באיוב כתיב: כשדים שמו שלשה ראשים (איוב א יז), וירושלים כתיב: והעיר נתנה ביד הכשדים (ירמיה לב כד). באיוב כתיב: אש אלהים נפלה מן השמים (איוב א טז), וירושלים כתיב: ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א יג) וכו' ". והסיום שם: "באיוב כתיב: כי יד אלוה נגעה בי (איוב שם כא), וירושלים כתיב: כי לקחה מיד י"י כפלים (ישעיה מ ב). א"ר יהושע בר' נחמיה: מה אם איוב שלקה בכפלים נתן לו שכרו בכפלים, אף ירושלים מתנחמת בכפלים, נחמו נחמו עמי". ההשוואה לאיוב מכניסה לתמונה את רעיו שבאו לנחמו. מי הם הרעיים במקבילה של ירושלים? על כך בדרשה שלהלן.

²⁴ וכך ממשיך המדרש והולך עם מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה ומלאכי. שבעה נביאים מבית ראשון (לא כולל את שלושת הגדולים: ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל) וכל שלושה הנביאים מבית שני. ויש לחקור באמת למה דווקא אלה.

נחמוה תחתונים, נחמוה חיים נחמוה מתים, נחמוה בעולם הזה נחמוה בעולם הבא, נחמוה על עשרת השבטים,²⁵ נחמוה על שבת יהודה ובנימן, הוי: נחמו נחמו עמי (שם) - נחמוני נחמוני עימי.²⁶

ר' אבין אמר: למלך שהיה לו פלטיין ונכנסו שונאים לתוכו ושרפו אתו. מי צריך להתנחם? פלטיין או בעל פלטיין, לא בעל פלטיין? כך אמר הקב"ה: בית המקדש ביתי הוא, דכתיב: "יען ביתי אשר הוא חרב" (חגי א ט), מי צריך להתנחם, לא אני? הוי: "נחמו נחמו עמי" - נחמוני נחמוני עמי. ר' אבין אמר חורי: ר' אבין אמר: למלך שהיה לו כרם ונכנסו שונאין לתוכו, וקיצצוהו ופיסקוהו, מי צריך להתנחם בתנחומים, כרם או בעל הכרם? כך אמר הקב"ה: ישראל כרמי הן: "כי כרם י"י צבאות בית ישראל" (ישעיה ה ז), מי צריך להתנחם, לא אני? הוי: נחמו נחמו עמי - נחמוני נחמוני עמי. ר' ברכיה אמר: למלך שהיה לו צאן ונכנסו זאיבין לתוכה וביקעוה, מי צריך להתנחם צאן או בעל צאן, לא בעל צאן? כך אמר הקב"ה: ישראל צאני הם, שנאמר: "ואתן צאני צאן מרעיתי" (יחזקאל לד לא), מי צריך להתנחם, לא אני? הוי: נחמו נחמו עמי - נחמוני נחמוני עמי.²⁷

ר' ברכיה בשם ר' לוי: למלך שהיה לו כרם ומסרה לעריס, וכד הוה עביד חמר טב, הוה אמר: מה טב חמרא דכרמי, וכד הוה עביד חמר ביש, אומר: מה ביש חמרא דאריסי.²⁸ א"ל אותו האריס: אדוני המלך, כד עביד חמר טב את אמרת חמרא דכרמי, וכד עביד חמר ביש חמרא דאריסי? - בין טב ובין ביש דידך הוה.²⁹ כך, בתחילה אמר הקב"ה למשה: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" (שמות ג י), וכיון שעשו אותו המעשה מה כתיב תמן: "לך רד כי שחת עמך" (שם לב ז). אמר משה לפני הקב"ה: ריבון העולמים, כד אינון חטאיי אינון דידי וכד אינון זכיי אינון דידך?³⁰ בין חטאי ובין זכיי דידך אינון,³¹ דכתיב: "והם עמך ונחלתך" (דברים ט כט), "אל תשחת עמך ונחלתך" (שם כו), "למה י"י יחרה אפך בעמך" (שמות לב יא), על מה אתה מובד לעמך?³² א"ר סימון: לא זז מחבבן עד שקרא אותן עמי, "וינחם י"י על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" (שם יד).³³

סימן י – נחמה לכל הדורות

"יאמר אלהיכם" (ישעיה מ א). ר' חננא בר פפא ור' סימון. ר' חנינא בר פפא אמר: אמרו ישראל לישעיה: רבינו ישעיה, תאמר שלא באתה לנחם אלא לאותו הדור שחרב בית המקדש בימיו! אמר להם: לכל הדורות באתי לנחם. "יאמר אלהיכם" אין כתיב כאן, אלא: "יאמר אלהיכם" (שם). א"ר סימון: אמרו ישראל לישעיה: רבינו

²⁵ לנושא עשרת השבטים שגלו תחילה בבית ראשון ע"י אשור, מוקדשת דרשה מיוחדת שם בפסיקתא דרב כהנא סימן ז שדלגנו עליה. ראו הסיום שם: "מפני מה גלו עשרת השבטים ואחר כך גלה שבת יהודה ובנימן? כדי שיהו מתנחמים אילו מאילו. לפיכך: נחמו נחמו (ישעיה מ א). אך עשרת השבטים, כמו שבטי עבר הירדן המזרחי שגלו עוד קודם (ראו דברינו בפרשת מטות), נעלמו ולא זכו לנחמו ולשיבה.

²⁶ כאן מתחיל המוטיב שהקב"ה משתתף ומשותף בנחמה וכביכול גם אותו צריך לנחם, מוטיב שנראה עוד בהמשך המדרש. בינתיים, הנביאים שנדחו ע"י עם ישראל, חוזרים וקובלים לפני הקב"ה והוא מסכים איתם והולך איתם ביחד לנחם את העם. מן הדין, שאם נשלחו הנביאים להוכיח את עם ישראל, יבואו הם כעת לנחמו. אם הם הלכו לשליחותם תוך נכונות ללקות ולהתבזות בגין שליחות זו, למה יגרע חלקם לבוא כעת ולנחם את העם עליו נבאו דברים קשים? הלוא כל תהליך הנחמה הוא מעין תשובה ופתיחת דף חדש לאחר התוכחה והחורבן. אבל העם כבר שבע מדבריהם ולא מאמין להם והקב"ה צריך לחזק את דברי הנחמה שלהם ולבוא איתם. השולח לא מתחמק מאחריותו.

²⁷ עד כאן המוטיב שהקב"ה משתתף ומשותף בנחמה וכביכול גם אותו צריך לנחם, עליו הרחבנו בדברינו נחמוני נחמוני עמי בפרשה זו בשנה האחרת. כאן, באמצע סימן ט במדרש פתחנו פיסקה חדשה, כך נראה לנו.

²⁸ כאשר היה הכרם עושה יין טוב, היה (המלך) אומר: מה טוב יין כרמי. וכאשר היה עושה יין רע, אומר: כמה רע יין אריסי.
²⁹ והאריס עונה למלך: כאשר היה הכרם עושה יין טוב, היה הוא שלך וכאשר היה עושה יין רע, הוא שלי? בין כך ובין כך, הכרם הזה שלך! אני רק האריס. ומי הוא האריס? הנביאים. וראש לכולם הוא משה.

³⁰ כאשר הם חוטאים הם שלי וכאשר הם זכאים הם שלך? ראו בדומה במלחמת מדין שהקב"ה אומר: "נקום נקמת בני ישראל", ומשה אומר: "לתת נקמת ה' במדין". (במדבר רבה כב ב, דברינו שורשי האנטישמיות בפרשת מטות).

³¹ בין חוטאים בין זכאים – שלך הם.

³² מובד או מוביד, מאבד.

³³ החידוש בדרשת ר' ברכיה הוא שמשה, אדון הנביאים, הוא שגורם לקב"ה כביכול 'להפנים' שהוא עצמו בעסק. שהוא כביכול חייב לסלוח, להתנחם ולהתנחם. לא כנדיבות כביכול מצד הקב"ה, לאחר שהנביאים נכשלו בנחמתם (בדרשת ר' אבין הקודמת) והקב"ה אומר: בואו וננחם את עם ישראל – גם אני צריך נחמה, אלא כהכרת חובה של אב על בניו ומלך על נתיניו שאין הוא יכול להתנער מהם. משה עומד ומתפלל, כביכול "עושה פלילות עם קונו". ראו גמרא ברכות לב ע"א: אמר רבי אלעזר: משה הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר: ויתפלל משה אל ה', אל תקרי אל ה' אלא על ה' ". את זאת עשה משה ולא עשו כ"כ שאר הנביאים. יש לנו מספר דוגמאות די מצומצם של תפילות הנביאים, שלצד תוכחתם לעם ישראל, הם גם באים בתפילה אם לא בטענות, כלפי הקב"ה. ראו עמוס ז ה-ו, חבקוק פרק ג, ירמיהו לב טז (אבל גם מנגד ירמיהו ז טז, יד יא). וכל היודע עוד על תפילות של הנביאים, בפרט בעוצמה של משה (ואברהם), אנא יודיענו. אולי זו באמת הקובלנה על הנביאים, שלא התפללו, שלא עמדו בפרץ.

ישעיה, תאמר שכל הדברים הללו מליבך אתה בודאם? אמר להם: "אמר אלהיכם" אין כתיב כאן, אלא: "יאמר אלהיכם". א"ר חננה בריה דר' אבא: בשמונה מקומות כתיב: "יאמר אלהיכם", כנגד שמונה נביאים שנתנבאו לאחר בית המקדש, ואילו הן: יואל, עמוס, צפניה, חגי, זכריה, ומלאכי, יחזקאל, וירמיה.³⁴

שבת שלום

ושנזכה לראות בנחמת ציון, גאולת ישראל ובנין ירושלים
מחלקי המים

³⁴ זכה ישעיהו ליטול את החלק הארי של נבואות הנחמה. נחמות כפולות ומכופלות עד פי שבעה. הוא ישעיהו שהיה בסוף מלכות ישראל ותחילת ימי מלכות יהודה שנותרה לבד ולא ראו בחורבן הבית והגלות. דווקא הוא נבחר להיות המנחם הגדול, אולי בזכות נבואותיו הפיוטיות והמליציות. ומשום שהוא נביא 'מוקדם' (בדומה להושע), שמא תאמר שדבריו הנאים נאמרו רק לדורו (ומשלא נתקיימו שוב אבד סברם)? הרי הוא מתנבא בלשון עתיד: "נחמו נחמו עמי, יאמר אלהיכם". תוקפם של נבואות הנחמה של ישעיהו עומד לעד, בכל דור ודור בו ירצה העם ויירצה ויאמר: "מנוחם אני". גם מעבר לאותם נביאים שנתנבאו לאחר החורבן, גם לאחר נביאי תחילת בית שני: חגי, זכריה ומלאכי. "על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הרימי בלח קולך מבשרת ירושלים הרימי אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם: הנה אדני ה' בְּחֶזֶק לְבָא וְזָרְעוּ מְשֻׁלָּה לוֹ הִנֵּה שִׁכְרוּ אֶתוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: כָּרְעָה עֲדָרוֹ יָרְעָה בְּזָרְעוֹ יִקְבֹּץ טְלָאִים וּבְחִיקוֹ יִשָּׂא עֲלוֹת יְנֵהוּ". שב הרועה לרעות ולראות את צאנו. וגם הרועה מנוחם.